

18.1.2006

1622/52/05

Oikeusministeriö
Lainsäädäntöjohtaja Jan Törnqvist

Turvaluokiteltu III
LUOTTAMUKSELLINEN
JulkL (621/1999) 24.1 §:n 5 k

TODISTAJIIN KOHDISTUVAN UHKAILUN LAAJUUS JA TARVE ANONYYMIIN TODISTELUUN

Oikeusministeriö on toimittanut keskusrikospoliisille kyselyn (29.11.2005; OM 11/41/2004), jonka tarkoituksena on kartoittaa todistajiin kohdistuvan uhkailun laajuutta ja tarvetta anonyymiin todisteluun. Keskusrikospoliisi toimitti kyselyn Helsingin kihlakunnan poliisilaitokselle koska katsoi tarkoituksenmukaiseksi myös sen näkemyksen huomioon ottamisen otsikkoasiassa. Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen vastaus on keskusrikospoliisin lausunnon liitteenä.

Aluksi

Oikeusministeriön kyselyn tarkoituksena on selvittää todistajiin kohdistuvien uhkien taustoja sekä sitä, millaisia viranomaisten toimenpiteitä uhkatilanteissa on käytetty todistajien suojaamiseksi. Viimeksi mainittuun asiaan liittyvät kysymykset lähtevät siitä olettamasta, että todistaja on ilmoittanut uhasta viranomaisille ja että hän ylipäätään todistaa asiassa.

Anonyymin todistelun tarpeellisuuden selvittäminen tämänsisältöisen kyselyn avulla on ongelmallista. Sellaiset uhkatilanteet, joissa anonyymin todistelun tarve konkretisoituisi, jäävät usein ns. virallismenettelyn ulkopuolelle koska todistajat eivät ylipäätään uskalla kääntyä viranomaisten puoleen esimerkiksi silminnäkijöinä. Todistajat ovat tietoisia siitä, millaisin toimenpitein heitä voidaan suojata, jolloin he tämän tiedon perusteella suoriuttavat arvion siitä, toteuttavatko he laisinkaan kansalaisvelvoitettaan todistajina. Osa todistajista arvio paremmaksi sen, että "ei ole nähnyt mitään" tai todistajat eivät lainkaan ota yhteyttä viranomaisiin. Tilastointi tällaisista tapauksista ei luonnollisestikaan ole mahdollista.

Yhtä lailla anonyymin todistelun tarpeen kartoittaminen pääosin pelkästään rikoslain 15 luvun 9 §:n rangaistussäännöksen perusteella johtaa osittain virheelliseen lopputulokseen. Rangaistussäännöksen soveltamisesta voidaankin tehdä johtopäätöksiä vain ottaen huomioon sen soveltamisalasta johtuvat rajoitteet¹. Lisäksi selvää on, että esimerkiksi vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden kyseessä ollessa, ei rikosilmoituksen tekeminen kanssaepäillyn tai ilmiantajan taholta ole ylipäätään todennäköistä. Näistä tilanteista ei viranomaisten järjestelmiin kirjaudu rikoslain 15:9 tai muunkaan rikosnimikkeen mukaista rikosilmoitusta. Todistajien kokeman uhan olemassaoloa ja siten myös anonyymin todistelun tarvetta onkin *kokonaisvaltaisesti* mahdotonta selvittää yksittäisten tutkimusten tai rikosilmoitusjärjestelmän tietojen avulla.

Rikoslain 15:9 koskevien tietojen osalta keskusrikospoliisi viittaa Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen lausunnossa esitettyyn. Yleisesti anonyymin todistelun tarpeellisuuden osalta keskusrikospoliisi viittaa sen 11.8.2005 laatimaan lausuntoon (893/52/05) koski-

¹ Pelkästään rikoslaki 15:9 avulla tapahtuva asioiden tarkastelu on osittain harhaanjohtavaa, koska säännös on toissijainen.

18.1.2006

en työryhmän mietintöä 2005:5 (Anonyymi todistelu ja peitepoliisin oikeus osallistua rikollisryhmän toimintaan).

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä mainita yksittäinen poliisin henkilöstöä koskeva tutkimus missä kartoitettiin kyseiseen ammattiryhmään kohdistuneita ja sen tiedossa olevia muihin kuin poliisiin kohdistuvia uhkauksia (Poliisin henkilöstön uhkailukokemukset – kysely poliisissa työskentelevien kokemuksista itseensä ja poliisin ulkopuolisiin kohdistuneesta uhkailusta). Tutkimuksen on tehnyt poliisiammattikorkeakoulu (PAKK). PAKKin tutkimuksessa on useita suppeita kuvauksia siitä, millaista uhkaa kyselyyn vastaajat olivat muihin kuin omaan ammattikuntaansa havainneet kohdistuvan. Tutkimuksen lopputulemia ei tässä yhteydessä tarkemmin käsitellä koska keskusrikospoliisi on jo aikaisemmin lähettänyt tutkimuksen lainsäädäntöjohtaja Törnqvistin käyttöön.

Seuraavassa kuvataan esimerkinomaisesti hieman laajemmin yhden tapauksen osalta sitä, millaisia piiloon jäävät uhkailut saattavat olla. Koska kyseessä on todellinen tapaus, ei tapahtumia voida kaikilta osin kuvata yksityiskohtaisesti.

Esimerkki

X oli velkaantunut järjestäytyneelle rikollisryhmälle. Velkojat olivat ryhtyneet vaatimaan velan maksua. X:ää uhkailtiin puhelimitse ja henkilökohtaisten tapaamisten aikana. Uhkailijat saapuivat lopulta myös X:n kotiin missä X pahoinpideltiin. X:n perhe oli pakotettu pahoinpitelyn ajaksi toiseen huoneeseen.

X pakeni kodistaan perheensä kanssa, jonka jälkeen he asuivat eri paikkakunnilla. Uhkailu jatkui edelleen puhelimitse. Uhkailun tehostamiseksi uhkailija oli maininnut yhä selvittämättä olevista henkirikoksista, jotka hän oli tehnyt.

Uhkailijat ovat ottaneet myös X:n lähiomaisen uhkailujen kohteeksi. Viimeksi mainitun henkilön asunnon ikkuna ja ovi oli rikottu.

X kertoi poliisille, että tietää uhkaajan / uhkaajien tekemistä vakavista rikoksista mutta ei uskalla puhua niistä viranomaisille. X ilmoitti, että tulisi kertomaan em. henki- ja muista rikoksista vain jos häntä ja hänen perhettään voidaan suojata uhalta / kostonalta. X sanoi lisäksi haluavansa tällöin todistaa anonyymina. Muut uhatut kuin X eivät asianomistajina uskalla kertoa viranomaisille mitään tietoja.

Yllä kuvatussa esimerkissä X on sekä asianomistajan asemassa uhkailun suhteen mutta sen lisäksi X olisi mahdollinen todistaja tiettyjen vakavien rikosten osalta. X:n kertomalla voidaan molemmissa tapauksissa olettaa olevan tärkeä merkitys rikosvastuun toteutumisen ja oikean kohdentumisen kannalta.

X on kuitenkin itse arvioinut, että viranomaisten käytössä olevat suojelukeinot (esimerkiksi todistaminen näköesteiden takaa, lähestymiskielto, uhkaajalle tuomittava rangaistus, muutto Suomessa toiselle paikkakunnalle oikeudenkäynnin jälkeen) eivät ole riittäviä hänen ja hänen läheistensä suojaamiseksi. X katsoo, että vaikeneminen ja pyrkiä itse hoitaa asia pakenemalla ja piileskelemällä on turvallisempi vaihtoehto.

Esimerkki kuvastaa hyvin tilannetta missä uhkaajana on järjestäytynyt rikollisuus. Uhkista, joita em. rikolliset kohdistavat uhattuun, ei ilmoiteta poliisille eivätkä ne näin ollen

18.1.2006

tule virallisesti rikosilmoitusjärjestelmän kautta poliisin tietoon ja päädy oikeusprosessiin käsiteltäviksi.

Olisiko anonyymista todistelusta hyötyä em. kaltaisessa tilanteessa? Voidaan perustellusti katsoa, että sellaisten rikosten käsittelyssä missä X on asianomistajana, ei tarvetta anonyymille todistelulle ole siitä syystä, että uhkaaja ja uhattu jo entuudestaan tuntevat toisensa². Tilanne on kuitenkin eri käsiteltäessä sellaisia rikoksia, joista X tietää mutta jossa hän ei ole asianomistaja tai tekijä. Näissä tilanteissa anonyymi todistelu olisi tarkoituksenmukaista. Uhan olemassaolosta olisi myös saatavissa riittävästi selvitystä anonyymin todistelun perusteiden harkitsemiseksi. Tämänkaltaisessa tilanteessa tieto anonyymin todistelun mahdollisuudesta tulisi saada jo ennen esitutkinnan alkamista, jotta todistaja jo mahdollisimman aikaisessa vaiheessa tietää millaisin toimenpitein häntä tullaan suojaamaan.

Anonyymin todistelun tarpeellisuudesta

1. Yleistä

Anonyymin todistelun tulee olla poikkeuksellisesti käytetty menetelmä. Sen käyttöä tulee edeltää arviointi siitä, että juuri kyseisessä yksittäisessä asiassa anonyymi todistelu on tarkoituksenmukaista. Arvioinnin perusteena tulee olla todistajan kokemus uhka ja pelko yksittäisessä tilanteessa riippumatta siitä kuinka ankarasti rangaistavan rikoksen käsittelystä on kyse tai onko uhkaaja esimerkiksi järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuuluva henkilö.

Anonyymin todistelun tarpeellisuutta tulee kuitenkin pohtia myös yleisemmin. Tällöin kyse on siitä, millaisia menetelmiä yhteiskunnassa ylipäätään hyväksytään käytettäviksi rikollisuuden ja *erityisesti* sen vakavimpien ilmenemismuotojen torjunnassa. Keinojen käytön hyväksyminen kuvastaa sitä miten haitalliseksi ja tuomittavaksi tällainen rikollisuus koetaan yhteiskunnan rakenteita ja sen yksittäisiä kansalaisia kohtaan.

Laissa vakavan rikollisuuden torjuntaan on säädetty erityisiä menetelmiä, joiden tarkoituksena on hankkia tietoa vakavasta ja järjestäytyneestä rikollisuudesta ja nimenomaisesti siihen liittyvistä ns. päätekijöistä. Yksi tällainen menetelmä on peitetoiminta. Peitetoiminnan tehokas käyttäminen tämänkaltaisen rikollisuuden torjunnassa edellyttää kuitenkin, että siihen osallistuvaa poliisimiestä voidaan riittävästi suojella mahdollisilta uhkauksilta ja kostotoimilta, jotka olisivat seurausta hänen virkatehtäviensä hoitamisesta. Sellaisen rikollisuuden torjunnassa mihin peitetoiminta erityisesti on tarkoitettu, uhka epäasiallisille vaikuttamispyrkimyksille ja kostotoimenpiteille on suuri.

Yhtä lailla on todennäköistä se, että joissakin tilanteissa ns. siviilihenkilöt ja tietolähteet voivat todistaa asioista, joilla on merkitystä erityisesti vakavan rikollisuuden torjunnassa. Tällaisten henkilöiden anonyymi todistelu olisi joissakin tilanteissa perusteltua. Tämä edellyttää kuitenkin sen hyväksymistä, että rikosvastuun toteuttaminen ja oikea kohdentaminen joissain tilanteissa saattaa vaatia todistamisen kannalta erityisiä suojausmenetelmiä. Rikosasian käsitteleminen mahdollisimman kattavaan ja todenmukai-

² Tällaisissa tilanteissa kyseeseen tulisivatkin lähinnä henkilöllisyyden vaihtaminen sekä tarkoin harkittu uudelleensijoittaminen. Useissa EU-valtioissa em. toimenpiteet ovat oleellinen osa todistajansuojelua.

seen aineistoon perustuen sekä todistajan hengen ja terveyden suoja ovat kuitenkin sellaisia seikkoja, joiden turvaamisessa tällaiset erityiset keinot olisivat perusteltuja.

2. Peitetoiminta

Anonyymin todistelun tarve peitetoiminnassa on selvä ja perusteltu. Se olisi merkittävä ja joissakin tilanteissa jopa yksistään riittävä toimenpide sille, että peitehenkilön oikea henkilöllisyys ei todistamisen kautta paljastuisi.

Koska soluttautuminen rikollisten keskuuteen on aina turvallisuusriskejä aiheuttavaa toimintaa ja sitä voidaan kohdistaa vain tietyn vakavuusasteen ylittävään rikollisuuteen, on varsin oletettavaa, että peitehenkilöön pyritäisiin epäasiallisin keinoin vaikuttamaan ennen todistamista tai kostaa todistamisen jälkeen. Kuten yllä kuvastusta esimerkistä ilmenee, uhka saattaa kohdistua myös uhatun läheisiin henkilöihin.

Selvää on myös, että peitetoiminnassa ja poliisin tehtävissä muutoinkin, kansainvälinen yhteistyö edellyttää lainsäädännön ja käytäntöjen tietynasteista yhdenmukaisuutta. Tällä hetkellä valtaosassa EU-valtioita anonyymi todistelu on sallittua peitetoiminnassa. Oikeusaputilanteissa valtiot asettavat edellytyksiä sille, miten kyseisen valtion virkamiehiä tulee toisessa valtiossa suojata. Yksi asetetuista ehdoista on anonyymin todistelun mahdollisuus.

Peitetoiminnan osalta tulee huomioida lisäksi myös sellainen ominaispiirre, joka ei välttämättä tule esiin siviilitodistajien osalta. Peitehenkilö saattaa toimia useammassa jutussa samanaikaisesti ja näin ollen myös todistamaan ko. jutuissa. Jotta peitehenkilön oikea henkilöllisyys ei paljastu sillä perusteella, että joissakin tilanteissa anonyymi todistelu myönnetään ja joissakin tilanteissa ei, tulisi anonyymin todistelun soveltaminen peitehenkilön osalta perustua poliisin esittämään arvioon sen tarpeellisuudesta kussakin tilanteessa.

3. Tietolähteet

Tietolähdetoiminta on yksi poliisin laissa säädetty tiedonhankintamenetelmä. Toiminta perustuu siihen, että tietolähteellä on hallussaan sellaisia tietoja, jotka ovat rikostorjunnallisesti tärkeitä. Monesti tietolähteet ovat henkilöitä, jotka oleilevat rikollismaailman läheisyydessä. Suhtautuminen tiedottajiin ja "omien pettämiseen" on rikollismaailmassa erittäin tuomittavaa ja tästä aiheutuu erityisiä vaaratilanteita jos tietolähde todistaisi asiassa. Tietyissä tilanteissa tuloksellinen keino tietolähteiden suojaamiseen olisi anonyymi todistelu.

Anonyymin todistelun tarve ei esiinny kaikissa tilanteissa missä tietolähteitä on käytetty tiedonhankinnassa. Anonyymin todistelun tarve ilmenee pääsääntöisesti tilanteissa missä tietolähteellä on tietoa vakavasta ja järjestäytyneestä rikollisuudesta ja tällöinkin kun tieto on sen luonteista, että sitä on vaikea tai mahdotonta muutoin hankkia. Tietolähde voi olla esimerkiksi silminnäkijän asemassa joissakin tilanteissa vain sen vuoksi, että hänellä on "pääsy" rikollismaailmaan.

Lisäksi anonyymin todistelun käyttäminen edellyttäisi, että tietolähteen henkilöllisyys ei ole mahdollisen uhkaajan tiedossa. Tämä ei kuitenkaan olisi millään muotoa poikkeus-

sellinen tilanne, sillä varsin harvoin tietolähteet esiintyvät täydellisillä henkilötiedoilla rikollisessa maailmassa.

4. *Ns. siviilihenkilöt*

Anonyymille todistelulle on tarve myös ns. siviilihenkilöiden osalta kuten edellä mainittu esimerkki osoittaa. Selvää kuitenkin on, että sitä voidaan tuloksellisesti käyttää vain tilanteissa missä uhkaaja ja uhattu eivät tunne toisiaan entuudestaan. On huomattava, kuten tietolähdetoiminnan osaltakin, että vielä uhkaajan ja uhatun jonkinlainen yhteys ei välttämättä merkitse sitä, että anonyymien todistelun käyttö muodostuisi perusteettomaksi.

Tällainen tilanne voi esiintyä esimerkiksi ihmissalakuljetuksen, laittoman maahanmuuton järjestämisen ja parituksen osalta missä usein on mukana uhreja, jotka eivät uskalla todistaa. Rikoksen uhrin saattaisivat kuitenkin tietää rikolliseen toimintaan liittyvistä henkilöistä, käytetyistä menetelmistä ja käskyvaltasuhteista ja mahdollisesti em. rikollisuuteen liittyvästä muusta rikollisesta toiminnasta. Tämänkaltaisessa rikollisessa toiminnassa anonyymi todistelu saattaisi monesti olla riittävä toimenpide todistajan suojaamisessa; näissä tilanteissa todistajana toiminut henkilö palaa varsin usein oikeusprosessin jälkeen kotimaahansa.

Yhtä lailla kuin peitetoiminnassakin, liittyy siviilihenkilöitä koskevaan kansainväliseen oikeusapumenettelyyn uudenlaisia elementtejä. Oikeusapua antava valtio saattaa asettaa oikeusavun antamisen edellytykseksi sen, että esimerkiksi oikeusprosessissa kuulutavaa todistajaa suojataan erityisin todistajansuojelumenetelmin. Tällaisia edellytyksiä asetetaan juuri ihmiskaupan tyyppisiä rikoksia käsiteltäessä missä todistajien katsotaan olevan erityisen suojelun tarpeessa.

Lopuksi

Anonyymi todistelu ei yksistään ole riittävä keino todistajan suojaamisessa. Omanlaisiaan tarpeita muodostavat myös tilanteet, missä anonyymia todistelua ei voida käyttää esimerkiksi syystä, että asianosaiset tuntevat toisensa entuudestaan mutta joissa kuitenkin esiintyy vakava uhka todistajan turvallisuudelle.

Todistajansuojelua tuleekin kehittää kokonaisvaltaisesti silmälläpitäen se, että anonyymi todistelu on vain yksi, mutta joissakin tilanteissa välttämätön osa-alue todistajan suojaamisessa. Anonyymien todistelun tärkeyttä ja soveltuvuutta todistajansuojelussa kuvastavat ne lainsäädännölliset ratkaisut, joita muissa EU-valtioissa on tehty.

Keskusrikospoliisin päällikkö
Poliisineuvos

Rauno Ranta

Rikostarkastaja

Minna Ketola

KESKUSRIKOSPOLIISI

18.1.2006

LIITE

Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen lausunto 10.1.2006 (Dnro 2422/42/2005) ?